

IVAN KATARDŽIEV

**Makedonsko nacionalno pitanje u politici
Kominterne i Balkanske komunističke
federacije do 1930.**

Ubrzo poslije završetka prvog svjetskog rata makedonsko nacionalno pitanje ponovo izbija u prvi plan balkanske politike. Ono je jedan od uzroka daljnjeg poremećaja političkih prilika na Balkanu što su i tako poslije tek završenog rata bile još labilne. Uslijed toga, situacija je u tom dijelu Evrope bila neprestano bremenita opasnostima lokalnih vojnih sukoba. Zapravo su takvi sukobi, komitske akcije i protivakcije, bili već surova stvarnost.

Takav položaj na Balkanu neprekidno je bio u sferi preokupacija kapitalističkih sila na Zapadu, ali je, isto tako, povećavao interes Kominterne, njenih organa, Balkanske komunističke federacije, sekcije Kominterne, i njenih članica balkanskih komunističkih partija.

Više faktora djelovalo je na povećanje interesa Kominterne za makedonski nacionalno-revolucionarni pokret u tom periodu: neriješeno nacionalno pitanje koje je izazivalo vrenje na Balkanu; revolucionarni princip o pravu naroda na samoodređenje koji je proizašao iz pobjede oktobarske revolucije; politika blokade kapitalističkih država prema novoj sovjetskoj državi i otpor uspješnom provođenju te politike.

U tome je klasnom konfliktu — u kome nova država Sovjeta rođena u oktobarskoj revoluciji nastoji da okupi sve progresivne snage i nacionalno-revolucionarne pokrete da bi se uspješno suprotstavila destruktivnoj politici imperijalističkih sila (prema Sovjetskom Savezu), a za daljnji razvoj revolucionarnog pokreta eksploatiranih i nacionalno ugnjetenih naroda — odgovor na pitanje zašto se Kominternu interesirala za makedonski nacionalno-revolucionarni pokret, odnosno za makedonsko nacionalno pitanje i uopće za Balkan.

Ali, taj bi odgovor bio ne samo nepotpun već i neobjektivan, ako se prethodno ne upoznaju položaj makedonskog revolucionarnog pokreta i njegova aktivnost u tome periodu, odnosno ako ga se ne uzme u obzir kao faktor koji je imao posebnu važnost i zato utjecao na političku situaciju u tome dijelu Evrope.

*Položaj makedonskoga nacionalno-revolucionarnog pokreta
poslije završetka prvoga svjetskog rata*

Podjela Makedonije u Bukureštu 1913, a zatim u Parizu 1919. godine, na tri dijela, pod upravom triju različitih država zadala je najteži udarac makedonskom nacionalno-revolucionarnom pokretu. Političke snage

nacionalno-revolucionarnog pokreta našle su se pred vanredno teškim i složenim zadatkom borbe za oslobođenje i uspostavljanje teritorijalnog integriteta zemlje. Povlačenjem državnih granica kroz Makedoniju narušeno je teritorijalno jedinstvo zemlje, podignute su barijere za jedinstveno djelovanje nacionalno-revolucionarnog pokreta. Dijelovi makedonskog naroda stavljeni su pod različite političke uvjete, a to je nametalo potrebu prilagođivanja pokreta tim uvjetima, što je bio veliki hendikep za usmjerenost i intenzitet borbe za oslobođenje i što će jako utjecati na strategiju i taktiku nacionalno-revolucionarnog pokreta.

Uz to, završetak ratova, balkanskih i prvoga svjetskog, utjecao je na to da se velike mase makedonskog naroda nađu u emigraciji, u prvom redu u Bugarskoj, no i u ostalim zemljama Evrope i ostalim kontinentima. U emigraciji se našlo i vodstvo nacionalno-revolucionarnog pokreta. To je još više pridonijelo da se uvjeti za uspješno nacionalno-revolucionarno djelovanje u zemlji, različiti u svakom njenom dijelu, još više pogoršaju. Takvo stanje u prvim godinama poslije rata, zapravo u razdoblju na koje se odnosi ovaj rad, i određuje specifičnost, karakter, metode i sadržaj revolucionarne aktivnosti makedonskog nacionalno-revolucionarnog pokreta.

Osnovna karakteristika djelovanja političkih snaga makedonskog nacionalno-revolucionarnog pokreta u prvim godinama poslije rata, naročito onih koje su se našle izvan zemlje, u Bugarskoj, bila je da se sačuva vlastita individualnost, da se ostane vjeran svojim nacionalnim tradicijama, da se izbori jedinstvo zemlje i osnivanje autonomne državne jedinice kao prve etape na putu ka federaciji balkanskih naroda. Ta nastojanja dominiraju u svim krugovima nacionalnih snaga i u emigraciji i u unutrašnjosti Makedonije, osim u dijelu makedonske buržoaske emigracije, koja je svoje interese usko povezala s interesima bugarske buržoazije, i malobrojne nerazvijene buržoazije u zemlji što se povezala s vladajućim režimom.

Progresivne snage makedonskoga nacionalno-revolucionarnog pokreta, predvođene ljevicom, sastavljenom od socijalistički i komunistički orijentiranih ljudi i predstavnika starog krila revolucionarnih demokrata, za trajanja Mirovne konferencije u Parizu svim su silama nastojale da mobiliziraju svjetsko javno mnijenje u korist opravdanih zahtjeva makedonskog naroda za uspostavljanje jedinstva Makedonije i za njeno konstituiranje u samostalnu administrativno-političku jedinicu na Balkanu. Nakon završetka Mirovne konferencije u Parizu nestaju sve iluzije o dobroj volji toga tipično imperijalističkog tijela čiji je cilj bio da se očuvaju interesi međunarodnog kapitala. Nastupa brz proces diferencijacije u političkim snagama makedonskog naroda. U emigrantskim krugovima dolazi do opadanja utjecaja ljevice, do njenog daljnjeg raslojavanja a s vremenom i do raspadanja. Nastaje proces, koji se nastavlja pod vrlo dramatičnim uvjetima, raspadanja klasične ljevice, poznate kao revolucionarno-demokratska, u makedonskom nacionalno-revolucionarnom pokretu.

Uz to, bez imalo pretjerivanja, takav kraj ljevice omogućio je, uz pomoć reakcionarnih krugova bugarske šovinističke buržoazije, konsolidaciju redova desnice pod rukovodstvom Todora Aleksandrova i Alek-

sandra Protogerova i samim tim bio uzrok povećanja nestabilnosti i pogoršavanja međunarodnih odnosa na Balkanu.

Desnica se u makedonskom nacionalno-revolucionarnom pokretu poslije srpnja 1920. god., kad je reakcionarna vojna liga u Sofiji omogućila Todoru Aleksandrovu da pobjegne iz zatvora, počinje brže razvijati. Poslije izlaska iz zatvora T. Aleksandrov, zajedno sa Aleksandrom Protogеровим, dobiva zadatak da se svim raspoloživim snagama nametne makedonskoj emigraciji. Poduzete su opsežne pripreme za osnivanje jake organizacije koja će afirmirati djelovanje desnice. Radi se u dva smjera: legalnom i ilegalnom; legalnom je cilj bio da se javnom propagandom pridobije makedonsko i javno mnijenje u Evropi u korist Aleksandrova, a ilegalnom je cilj bio obnavljanje stare komitske organizacije iz doba Ilindenske epohe sa zadatkom da svoje djelovanje proširi ne samo na redove emigracije već i na unutrašnjost Makedonije, u sva tri njena dijela.

Radi uspješnije realizacije toga cilja, vrhovistička organizacija T. Aleksandrova ne samo što zadržava staro, mitsko ime revolucionarne organizacije — VMRO već obnavlja i stare organizacijske forme djelovanja, što je u širokim seljačkim masama, koje su živjele sa legendom stare organizacije, stvaralo iluzije da se i u novim uvjetima na Balkanu produžava njen kontinuitet, pa su, prema tome, isti i ciljevi njene borbe. Uostalom, za pothranjivanje, raspaljivanje i proširenje tih iluzija Todor Aleksandrov je i sam na propagandnom planu poduzeo razne mjere. U tom cilju, iako čisto demagoški, on je, 28. lipnja 1920. god., uputio okružnicu članovima »Unutrašnje organizacije« u Vardarskoj Makedoniji u kojoj poručuje da će se »borba za oslobođenje Makedonije produžiti sve dotle dok se bar ne dobije autonomna uprava za sva tri dijela zemlje«. »Cijela, ujedinjena, nezavisna ili autonomna Makedonija može biti stavljena pod (starateljstvo) Vijeća Društva naroda ili pod neku od velikih sila, ili čak može ući u jugoslavensku državu kao ravnopravni član federacije, ako bi Srbi prihvatili federalno uređenje u novoj državi.«¹ Razumije se, da ponovimo, T. Aleksandrov nije imao ama baš nikakve simpatije za autonomiju Makedonije. Njegov glavni cilj bio je priključenje Makedonije Bugarskoj. Ali je on sasvim točno znao da bez demagogije, bez javnog isticanja i zalaganja za ciljeve koji su bili osnovna pokretačka sila makedonskog nacionalno-revolucionarnog pokreta ne bi imao nikakvu podršku širih narodnih masa. On je to jednom u intimnom krugu izričito i rekao: »uzdižemo princip autonomije jer inače nas narod ne bi slijedio. Lično, međutim, bit ću jako zadovoljan ako uspijem priključiti makar pedelj makedonske zemlje pod srpskom ili grčkom vlašću zajedničkoj domovini Bugarskoj. Inače, kao autonomna jedinica, Makedonija me ne zanima, ako hoćete nek je vatra spali.«²

Zahvaljujući nestanku ljevice s pozornice političkih borbi, koja je mogla demaskirati demagošku politiku Aleksandrova, i uspješnoj demagoškoj propagandi, vrhovistička organizacija Todora Aleksandrova ne samo što

¹ *Иван Миламов, Спомени, Освободителната борба 1919–1924 (S. I.), 1965, str. 16–18.*

² *Македонец, Т. Александров не е борец за независима Македонија в Македонско дело (год. VII, br. 147 od 10. XI 1931, str. 8).*

je uspješno otklonila rascjep grupe federalista, koji se organiziraju u posebnu »Makedonsku emigrantsku federativnu organizaciju«, već se između 1920. i 1923. godine ističe kao jedinstven neosporni autoritet u makedonskom revolucionarnom pokretu. On za sobom ima ne samo najveći dio makedonske emigracije u Bugarskoj, kojom je uz pomoć bugarske reakcije mogao lakše manipulirati, već i šire seljačke mase u samoj Makedoniji; u njenom Pirinskom dijelu, u istočnom dijelu Vardarske a djelomično i u Egejskoj Makedoniji. Ima mnogo razloga koji su pridonijeli takvom pomalo apsurdnom trijumfu T. Aleksandrova. To je razdoblje u kojem seljačke mase skreću ulijevo, kad podržavaju komunističke partije a u isto vrijeme i Todora Aleksandrova. Objašnjenje je uglavnom u politici režima zemalja osvajača, ali i u razrađenoj demagoškoj političkoj propagandi Aleksandrova. Prikrivajući pravi cilj svojih namjera, CK Aleksandrovljeve organizacije u toku 1922. god. — kad je ljevica svugdje u Makedoniji i u emigraciji razbijena, a opozicija u redovima desnice likvidirana, vodeći računa o raspoloženju širokih masa — objavljuje okružnicu ovakvog sadržaja:

1. »VMRO će se boriti za oslobođenje i ujedinjenje Makedonije, podijeljene između Bugarske, Srbije i Grčke, u jedinstveno političko tijelo, u samostalnu državu.«

2. »Organizacija se neće miješati u unutrašnje poslove Bugarske.« I ne samo to. Kako bi onemogućila bilo kakvu opoziciju protiv sebe, bilo je preporučeno mjesnim rukovodiocima da u svojoj agitaciji ističu, naročito u pirinskom dijelu Makedonije, »da oni ne smatraju Komunističku partiju za svog protivnika, budući da nacionalna revolucija ne isključuje socijalnu, naprotiv ona je njena neizbježna pretpostavka.«³

Istaknuti programski ciljevi, koji se doista oslanjaju na tradicije revolucionarne organizacije, a bili su poslije ratova cilj i politička praksa ljevice, nalaze dobar prijem u sva tri dijela Makedonije. U pirinskom dijelu Makedonije, idejni drug Janeta Sandanskog, Aleko Paša, objašnjavajući svoje priključenje Aleksandrovu, kaže: »Aleksandrov je prihvatio principe Sandanskog. Čim je tako, mi ćemo ići s njim. Mi znamo da je Aleksandrov bio čovjek dvora. Prije ili kasnije on će izdati pokret za političku autonomiju Makedonije. Zato moramo biti budni.«⁴

Takva izjava omogućila je mnogim starim aktivistima iz nekadašnje serske grupe i priličnom broju komunista i anarhista da uđu u vrhovističku organizaciju, a nekima da postanu i članovi kotarskih i okružnih komiteta. Sličan uspjeh organizacija T. Aleksandrova bilježi i u ostalim dijelovima Makedonije, naročito u istočnom dijelu Vardarske Makedonije, a ponegdje i u Egejskoj Makedoniji.

Postignuti rezultati omogućili su Aleksandrovu da izgradi i snažnu oružanu formaciju. Ako je vjerovati informacijama obavještajne službe jugoslavenske kraljevske vojske, u toku 1923. god. Aleksandrovljeva je organizacija raspolagala sa 1675 aktivnih komita za akcije u vardarskom dijelu Makedonije, od kojih je 925 trebalo da djeluje na lijevoj, 750 na

³ Измениците на македонското дело (SA — SI), str. 32.

⁴ Isto.

desnoj strani Vardara.⁵ Osim te komitske organizacije, bila je izgrađena i narodna milicija sastavljena od seljaka. Samo u pirinskom dijelu Makedonije u miliciji je bilo 9100 ljudi raspoređenih po kotarima.⁶

Bez obzira na to koliko navedeni podaci odražavaju pravo stanje — neki izvori govore o mnogo većem broju naoružanih komita Todora Aleksandrova — njeno je postojanje izazivalo poštovanje. Ni jedan suvremeni politički faktor koji je htio dobiti podršku u Makedoniji nije mogao ne-respektirati njenu posebnu važnost i u unutrašnjem bugarskom političkom životu i na Balkanu uopće. O njoj su bili prinuđeni da vode računa i vladajući krugovi balkanskih zemalja, i politički i nacionalni pokreti balkanskih naroda.

Ono što je bitno, što zaslužuje da se istakne u takvoj situaciji, nisu brojke o naoružanim komitama i seljacima milicionerima, koji su izazivali respekt prema Aleksandrovljevoj organizaciji, već podrška — bez obzira na metode terora koje su primjenjivane prema onima koji nisu htjeli da prihvate vrhovističku akciju — širokih seljačkih masa u cijeloj Makedoniji Todoru Aleksandrovu. U borbi za oslobođenje, da bi postali gospodari svoje zemlje, seljaci su bili spremni da ga slijede i žrtvuju se za njega. Samo se time može objasniti, naročito van granica Bugarske, to što su seljačke mase, usprkos svojoj bijedi, prihvatile plaćanje poreza koji su im vrhovisti nametnuli za naoružanje i izdržavanje.

Analizirajući spremnost seljačkih masa da prihvate i podrže organizaciju Todora Aleksandrova, *Radnik-Delavec*, nakon što je konstatirao da »golemu većinu te organizacije čine seljaci bezemljaši i siromašni seljaci, izvlači ovaj zaključak: »To su seljačke mase koje su povele i prihvatile revolucionarnu borbu za svoje nacionalno oslobođenje. Ideal je tih masa nezavisna Makedonija. Ali Makedonska revolucionarna organizacija ipak se pretvorila u reakcionarno oruđe.«⁷

Ne ulazeći dalje u razvoj te organizacije — čije vrhovističko velikobugarsko vodstvo sudjeluje u obaranju vlade Aleksandra Stamboliskog (9. VI 1923. god.) i ugušivanju rujanskog ustanka Bugarske komunističke partije (također 1923. god.), i najzad organizira pogrom svih progresivnih ljevičarskih ličnosti u svojoj sredini u rujnu 1924. godine, iskoristivši za to organizaciju Todora Aleksandrova, čime je sebe degradirala na najobičniju terorističku fašističku organizaciju potpuno izoliranu od seljačkih masa — njeno postojanje do 1924. godine činilo ju je faktorom o kome su Kominternu, Balkanska komunistička federacija i sve balkanske komunističke partije vodile računa. U tom periodu oni su joj priznavali pravo nasljedstva i kontinuiteta makedonskoga nacionalno-revolucionarnog pokreta. Iz tih razloga njihova teorijska i praktična politika u makedonskom nacionalnom pitanju zaslužuje posebnu pažnju.

⁵ Služba za dokumentacione i arhivske poslove Saveznog sekretarijata inostranih poslova. Arhiv diplomatske građe, Beograd, fond Kraljevsko poslanstvo u Londonu, f. II, 1924. god. pov. br. 333 od 21. IV 1924. god.

⁶ Isto.

⁷ U povodu jedne izjave. *Radnik-Delavec*, br. 99, Beograd, 6. I 1927. god. Posljednje se odnosi na razvoj organizacije poslije 1923–1924. god., kad se ona degradira na običnu terorističku organizaciju potpuno napuštenu od seljačkih masa.

Odnos Kominterne prema makedonskom nacionalno-revolucionarnom pokretu

Odnos Kominterne prema makedonskom nacionalno-revolucionarnom pokretu proizlazio je iz principa i strategije oktobarske revolucije o pravu naroda na samoodređenje i politike ujedinjenja svih progresivnih snaga u jedinstvenu antiimperijalističku frontu pod rukovodstvom radničke klase i komunističkih partija.

Ciljevi Kominterne izraženi su u Manifestu i Memorandumu Osnivačkog kongresa (Moskva, 2–6. III 1919. god.) upućenim proletarijatu svih zemalja s pozivom da se bori za diktaturu proletarijata, za sovjetsku vlast, da se suprotstavlja imperijalističkoj intervenciji protiv Sovjetskog Saveza.

Na tom Kongresu, položaj na Balkanu i u Podunavlju s gledišta klasnih interesa radničke klase ocijenjen je kao najtipičniji izraz politike imperijalističkih sila Antante poslije prvoga svjetskog rata. Istaknuto je da su se sile Antante trudile da taj region Evrope pretvore u neku vrstu sanitarnog kordona protiv širenja ideja oktobarske revolucije u ostalim dijelovima svijeta, a uz to da od njega načine odskočnu dasku imperijalističkog prodora prema prvoj zemlji socijalizma. Polazeći od tih ocjena politike imperijalističkih sila na Balkanu, Kominternu je formirala i svoju politiku prema tome dijelu Evrope. Osnovno je u njenoj politici bilo odbijanje da se prihvati novoostvorena državna formacija — Kraljevina SHS — suprotstavljajući joj princip samoodređenja radi osnivanja Balkanske, odnosno Balkansko-podunavske federacije ravnopravnih naroda kao osnove za trajan mir i prosperitet naroda u tom regionu.

Ocjenjujući da predstoji period neprekidnog zaoštavanja suprotnosti i konflikata među imperijalističkim snagama, Kominternu je sebi postavila cilj neprestanog širenja socijalističke revolucije u Evropi i na Balkanu, a to je značilo ujedinjenje svih revolucionarnih snaga na principu dosljedne klasne borbe. Na toj osnovi ona je podržavala i ujedinjenje revolucionarnih snaga na Balkanu i u Podunavlju u jedinstven borbeni savez.⁸

Radi realizacije tih ciljeva Kominternu je poslije Osnivačkog kongresa, svoje napore u procesu ujedinjavanja komunističkih i ostalih progresivnih sila na Balkanu usmjerila u pravcu prerastanja Federacije balkanskih socijalističkih partija u rukovodeći organ balkanskog komunističkog pokreta pri čemu je bila potpuno svjesna da bez ujedinjenja snaga nacionalno podjarmljenih naroda, bez saveza s njima nema izgleda za postizanje većih rezultata. Koliko je značenje tom problemu pridavala vidi se iz proglašavanja Izvršnog odbora komunističkih partija Bugarske, Rumunjske, Jugoslavije, Grčke i Turske u kome se, uz ostalo, kaže: »Novo nacionalno grupiranje izvršeno poslije propasti Austro-Ugarske i propasti Bugarske i Turske još je više kompliciralo nacionalne probleme na Balkanskom poluotoku negoli prije rata. Pod vlast pobjedilaca palo je mnogo više tuđega nacionalnog elementa i politika nacionalnog ugnjetavanja i mili-

⁸ Prvi kongres Treće internacionale, Beograd 1953, str. 83.

tarizma s prirodnim stremljenjem ugnjetenih za oslobođenje ne samo da nije prestala već uzima sve šire razmjere.«⁹

Ističući oštrinu nacionalnog problema na Balkanu (bez obzira na to koliko je imala jasnu predodžbu o njegovoj biti, posebno o makedonskom), Kominternu je ujedno ukazala i na putove rješavanja toga problema; samo pobjeda diktature proletarijata može da ujedini sve narode Balkana u jednu federativnu sovjetsku (ili balkansku-podunavsku) republiku. U isto vrijeme ona je u toj borbi za postizanje tih ciljeva odredila i zadatke balkanskih komunističkih partija čiji napori moraju biti »usmjereni ka ispunjavanju te velike historijske uloge komunizma na Balkanu«.

Od kongresa do kongresa, koliko je situacija na Balkanu postajala kritičnija, koliko je intenzitet nacionalnog pokreta porobljenih naroda, naročito makedonskog, rastao a u vezi sa zaoštavanjem borbe protiv SSSR-a, Kominternu je posvećivala sve više pažnje balkanskim problemima. Dok su se prva tri kongresa Kominterne (Drugi je održan od 19. VII do 7. VIII 1920, a Treći od 22. VI do 12. VII 1921) ovlaš u najopširnijim crtama, i to uglavnom principijelno doticali Balkana, naredna tri kongresa: Četvrti (od 5. XI do 5. XII 1922), Peti (od 17. VI do 8. VII 1923) i Šesti (od 17. VII do 1. IX 1928), a pogotovu Četvrti i Peti, najkonkretnije su se bavili balkanskim problemima i s tim u vezi, u periodu 1922—1924. godine, i makedonskim nacionalnim pitanjem. Tako je u povodu obaranja vlade Stamboliskog u Bugarskoj, Kominternu u svom Manifestu progresivnim radnicima i seljacima smatrala za potrebno da se posebno obrati »makedonskim seljacima i makedonskim revolucionarima«. U tom dijelu Manifesta njima se prigovara što su dozvolili da budu zloupotrijebljeni u tome kontrarevolucionarnom puču, iako interesi i historija pokazuju da je »vaša sudbina najuže povezana s interesima radnog naroda i interesima revolucije na Balkanu i u cijelom svijetu«.¹⁰

Iako se dalje u tekstu napada politika Aleksandra Stamboliskog prema makedonskom problemu, u isto se vrijeme ukazuje na to kako ne treba imati nikakvih iluzija o tome da će kontrarevolucionarna vlada Aleksandra Cankova u Bugarskoj pomoći oslobođenje makedonskog naroda. Naprotiv, »ona ne može da trpi nikakav seljački revolucionarni pokret u Makedoniji«. Ukazujući na to da samo radničko-seljačka vlada u Bugarskoj može shvatiti interese makedonskog naroda, u Manifestu se pozivaju Makedonci da ne pružaju nikakvu podršku bijelom teroru, već naprotiv u interesu vlastitog nacionalnog oslobođenja da se ujedine s bugarskim revolucionarnim radnicima i seljacima!

Motiva za povećani interes Izvršnog komiteta Kominterne, a posebno njenog Petog kongresa ima više. Ovaj put ćemo spomenuti dva: ponovna aktualizacija ocjene o svjetskoj socijalističkoj revoluciji i, u vezi s tim, izgrađivanje jedinstvene revolucionarne fronte, a zatim divergentna gledanja balkanskih komunističkih partija na nacionalno i, posebno, na makedonsko nacionalno pitanje.

⁹ *M(oša) Pijade*, Malo partijske istorije nacionalnog pitanja, *Radenik*, br. 9. 11. X 1923, str. 3.

¹⁰ Manifest Komunističke internacionale o događajima u Bugarskoj. *Borba*, br. 26 od 19. VII 1923, str. 4.

Što se tiče prvog motiva on je vanredno interesantan s gledišta praktične politike koju je Kominternu vodila prema raznim faktorima i posebno prema predstavnicima makedonskoga nacionalnog pokreta.

U skladu sa svojom politikom izgradnje antiimperijalističke fronte u toku 1923. god., Kominternu nastoji da se što više približi ugnjetenim nacionalnim manjinama na Balkanu i da ih okupi u moćnu organizaciju koja će u savezu s balkanskim komunističkim partijama organizirati komunističku akciju na Balkanu. »Komunistima je bilo naročito stalo da privuku k sebi i VMRO i da tu organizaciju pomognu novčano u akciji protiv Kraljevine Jugoslavije. Kominternu je bila poslala svoje agente u Bugarsku i oni su uspjeli da se približe članovima Centralnog komiteta VMRO Todoru Aleksandrovu, Aleksandru Protogerovu i Petru Čaulevu[. . .]. Za tu ideju bili su pridobiveni Hadi-Dimov, Aleko Vasilev i Atanasov koji su stvorili svoju grupu«, tvrdi Nikola Volović.¹¹

Te Volovićeve informacije potpuno potvrđuju kazivanja Dimitra Vlahova. U svojim Memoarima Vlahov ističe da su predstavnici Sovjetskog Saveza, Hinkov u Beču i Andrejev-Bazarov u Bugarskoj, pokušali pridobiti T. Aleksandrova za borbu protiv vlade Aleksandra Cankova koja je proizašla iz puča protiv vlade Stambolijskog. Ali, Vlahov saopćava da su predstavnici Sovjetskog Saveza uspostavili veze s Todorom Aleksandrovim prije pada Al. Stambolijskog. U tu svrhu oni su kontaktirali sa zetom Aleksandrova, Mihajlom Monevim i starim revolucionarom Pavelom Šatevim. T. Aleksandrovu bilo je sugerirano da pošalje u SSSR svoju delegaciju u čijem bi sastavu bio i Dimitar Vlahov.¹²

Sudjelovanje Aleksandrovih četa u obaranju vlade Stambolijskog i u gušenju slobode u Bugarskoj nije utjecalo na daljnje kontakte Kominterne s predstavnicima Aleksandrova. U septembru, tj. poslije državnog puča, delegacija VMRO-a od dva člana — M. Moneva i D. Vlahova — preko Beča i Berlina odlazi u SSSR. Iz onoga što je do sada poznato delegacija je imala »brojne susrete s predstavnicima Sovjetske Rusije bilo u Beču, bilo u Moskvi. Za nas je jasno, piše u svom pismu D. Vlahov T. Aleksandrovu iz Moskve, da Sovjetska Rusija mnogo drži do makedonske revolucionarne organizacije, da su njeni predstavnici, mada jednostrano, detaljno informirani o djelovanju Organizacije, koju visoko cijene i smatraju da je ona jedinstvena revolucionarna snaga na Balkanu, ako ne i u cijeloj Evropi.«¹³ O tim razgovorima Vlahov još kaže da im je Radek u Moskvi rekao: »Makedonci mogu računati na pomoć Sovjetske Rusije samo ako rade zajednički s komunistima i pripremaju borbu protiv fašističke vlade.«¹⁴

Iz onoga što piše Vlahov u svojim Memoarima slijedi da su sovjetski predstavnici te kontakte s predstavnicima Aleksandrovljeve organizacije

¹¹ Postanak, razvitak i organizacija Unutrašnje makedonske revolucionarne organizacije VMRO. Arhiv SR Hrvatske, fond Savska banovina. Odeljak za državnu zaštitu. Dosje Volović, str. 52.

¹² *Dimitar Vlahov*, Memoari, Skopje 1970, str. 221/222.

¹³ ВМРО, Москва и България. Един доклад на Д. Влахов од втората половина на 1923. год. Какво е кроила Съветска Русия на кабинета на Стамболски. Македония, год. I, br. 131, Sofija, 19. III 1927. god. str. 1.

¹⁴ *Dimitar Vlahov*, Memoari, Skopje, 1970, str. 223.

smatrali funkcijom politike ujedinjavanja svih revolucionarnih snaga na Balkanu pod vodstvom komunističkih partija. Zato su nastojali ne samo da spriječe bilo kakva osipanja Aleksandrovljeve organizacije već i da se po njihovoj režiji uspostavi ponovno ujedinjenje s otcijepljenom grupom federalista čiji su predstavnici, kako slijedi iz Vlahovljevih informacija, također bili uspostavili kontakt s predstavnicima Kominterne. Vlahov izričito kaže što je rekao T. Aleksandrovu: »boljševici smatraju odgovornom vašu organizaciju za devetolipanski puč (u Bugarskoj, I. K.) i da je suradnja s njim moguća samo pod uvjetima ako organizacija sačuva svoju samostalnost u odnosu na bugarsku vladu, ako prekine sve veze s njom kako bi se na demokratskoj osnovi pretvorila u široku općemakedonsku organizaciju, čiji bi cilj bio oslobođenje i ujedinjenje Makedonije u posebnu političku jedinicu«. ¹⁵

Kontakti uspostavljeni u Moskvi nastavljeni su i dalje usprkos sudjelovanju Aleksandrovljevih komita u gušenju rujanskog ustanka 1923. god. na teritoriju pirinskog dijela Makedonije. U razgovorima, u koje se uključio i sam Todor Aleksandrov, dogovoreno je da između dviju strana u Beču počnu pregovori za sklapanje sporazuma o suradnji, na ovoj osnovi: »da se ne podržava nezakonita fašistička vlada, da se povede borba za stvaranje jedinstvene makedonske fronte, da se borba vodi za slobodu i nezavisnost svih naroda na Balkanu, pri tome da se radi na tijesnom kontaktu sa svim progresivnim snagama u balkanskim državama za stvaranje Balkanske federacije«. ¹⁶

Provodeći sistematski svoju namjeru da što uspješnije pridobije i veže za svoju politiku VMRO Todor Aleksandrova, da iskoristi njegovu organiziranu snagu, s jedne strane, a s druge, nastojeći da ta suradnja dobije solidnu platformu na kojoj se mogu mobilizirati najšire mase makedonskog revolucionarnog pokreta i tako ograničiti manevarski prostor T. Aleksandrova i onemogućiti njegovi hirovi, Kominternu, zapravo njena sekcija BKF, u jesen 1923. god. neposredno se angažira u makedonskom nacionalnom problemu. Tada je na skupu BKF donesena rezolucija o »Makedonskom i Trakijskom pitanju«, o kojoj će biti riječi nešto kasnije. Rezolucija o makedonskom pitanju postala je zapravo osnova pregovora o suradnji s Aleksandrovljevom organizacijom u jesen 1923. i proljeće 1924. god. Rezultat tih razgovora bio je potpisivanje poznatoga Majskog manifesta i dokumenata kojima je bilo postignuto ujedinjenje različitih struja u makedonskom nacionalno-revolucionarnom pokretu, u prvom redu otcijepljenih federalista i Aleksandrovljeve organizacije u novu VMRO, koja je imala da bude i osnova buduće balkanske revolucionarne fronte. Ali, samo potpisivanje Majskog manifesta u praktičnom smislu nije još ništa značilo. Brzo je postalo jasno da Todor Aleksandrov nije imao ozbiljne namjere da potpisane dokumente provede na terenu u praksu. Jednostavno, on je povukao svoj potpis.

Tim aktom Kominternu nije bila obeshrabrena. Njeni predstavnici zapravo su imali točnu predodžbu o položaju i držanju T. Aleksandrova, o njegovoj povezanosti s pučističkom vladom Aleksandra Cankova. Pa, ipak, njeni predstavnici uporno su nastojali da pregovaraju. To su radili

¹⁵ Isto, str. 225.

¹⁶ Isto, str. 228.

i poslije njegovog sudjelovanja u obaranju vlade Aleksandra Stambolijskog, zatim poslije gušenja rujanskog ustanka i poslije povlačenja potpisa s Majskog manifesta i ostalih dokumenata.

Razumije se, posrijedi nisu bile posebne simpatije Kominterne prema T. Aleksandrovu i njegovoj organizaciji koje su je tjerale da usprkos njegovom držanju i postupcima uporno nastoji produžiti svoje kontakte i pregovore s njim. Danas je sasvim jasno da su odnosi s VMRO-om Todor Aleksandrova bili diktirani mnogo širim strateškim ciljevima. U 1924. godini BKP je ponovo radila na podizanju novog ustanka u Bugarskoj. Smatralo se da je situacija ne samo u Bugarskoj nego i u Jugoslaviji zrela za ustanak. Imati pri tome na svojoj strani organiziranu snagu VMRO-a bila je velika prednost. To se, zapravo, i izričito kaže u izvještaju predstavnika Kominterne B. Miljutina, koji je u ožujku došao u Bugarsku da na licu mjesta prouči je li situacija zrela za ustanak. Govoreći o radu i držanju T. Aleksandrova, Miljutin ističe da je Aleksandrov povezan s reakcionarnom buržoazijom u Bugarskoj. Govoreći, međutim, dalje o situaciji na Balkanu, on zaključuje da je zrela za ustanak, i da pri tome »ustanak u Makedoniji dobiva posebno značenje«. Prema njemu, »ustanak u Makedoniji sigurno će izazvati intervenciju (ustaničku, I. K.) Hrvata i Crnogoraca. Time će oružana borba na teritoriju Bugarske i Jugoslavije u bliskoj budućnosti, a može biti i za nekoliko mjeseci, postati neminovnost.«¹⁷ Miljutin je u svom nastojanju da se i dalje vode pregovori za pridobivanje oružane sile makedonskog nacionalno-revolucionarnog pokreta, kritizirao politiku BKP-a o makedonskom nacionalnom pitanju i zahtijevao od nje, ako želi da pridobije Makedonce, da razradi taktiku koja će biti »apsolutno jasna i točna o makedonskom pitanju, bazirana na stanovištu pune nezavisnosti Makedonije«. On ističe da će BKP napraviti veliku, neoprostivu pogrešku ako bude protiv borbe za nezavisnost Makedonije, pa makar tu borbu vodio i reakcionar kakav je bez sumnje Todor Aleksandrov. Miljutin je išao toliko daleko da je u svojim izvještajima predlagao da »ustanak u Makedoniji počne istjerivanjem bugarske vlasti iz pirinskog dijela Makedonije«.¹⁸

Gledišta komunističkih partija balkanskih zemalja, kazali bismo direktno zainteresiranih, na nacionalno i posebno na makedonsko pitanje, bila su toliko protivrječna, pa prema tome i štetna za mobilizaciju snaga nacionalnog pokreta u savezu s radničkom klasom, zbog čega je nastala potreba da se o njima otvoreno raspravlja na Petom kongresu Kominterne. Rasprava o tome vođena je na dvadesetoj sjednici Kongresa, 30. juna 1924. god. Referat je podnio Manuilski. Zadržavajući se na situaciji u Jugoslaviji, Čehoslovačkoj i Rumunjskoj, kao višenacionalnim zemljama, ističući da takva situacija sama po sebi nalaže komunistima, komunističkim partijama i Kominterni potrebu da definiraju svoju u principu jedinstvenu politiku, jer to zahtijeva neophodnost izgradnje jedinstvene revolucionarne fronte s ugnjetenim narodima, i, najzad, da to pitanje prirodno samo nameće osnivanje Saveza balkanskih sovjetskih socijalis-

¹⁷ Димитар Косев, Положението в България и проблемът за курса на БКП след септемвриското въстание в 1923 год. (До април 1925 г.) Известия на Българското историческо дружество, knj. XXVII, Sofija 1970, str. 170.

¹⁸ Isto, str. 177.

tičkih republika kao oblika rješavanja nacionalnog pitanja u uvjetima diktature proletarijata u mnogonacionalnoj seljačkoj zemlji, Manuilski direktno postavlja pitanje »o odnosu komunista prema različitim nacionalnooslobodilačkim pokretima i ustaničkim komitetima«. Pri tome, kao primjer navodi »odnos prema Makedonskom komitetu na čelu sa T. Aleksandrovim«. ¹⁹

Govoreći u nastavku o uvjetima u kojima rade komunističke partije u mnogonacionalnim zemljama i delikatnosti definiranja vlastite politike, Manuilski osuđuje gledanja Sime Markovića i Milojkovića koji su nacionalno pitanje smatrali ustavnim pitanjem. Posebno se osvrće na odnos S. Markovića prema makedonskom pitanju. Manuilski kaže: »Vi znate da Makedonija u ovom momentu, poslije podjele između Srba, Grka i Bugara, u odnosu na balkanske države igra ulogu kakvu Balkan igra naspram Evrope. Za Makedoniju, posebno radi izlaska na Egejsko more i borbe za Solunsku luku, male balkanske grabljivice vode žestoku borbu. U isto vrijeme u Makedoniji postoji jak nacionalni pokret u korist stvaranja nezavisne države. Kako se odnosi dr Marković prema tome nacionalnom pokretu? Prema njemu, makedonsko pitanje nije balkanski, već opće-evropski problem, pa prema tome ne može biti definitivno riješen prije pobjede evropskog proletarijata nad buržoazijom.«

Oštro kritizirajući takva gledanja S. Markovića na makedonsko i uopće na nacionalno pitanje, indentificirajući ih kao gledanja Otta Bauera i Rennera, tj. kvalificirajući ih kao austromarksizam, Manuilski direktno postavlja ovo pitanje: »kakve su bile praktične posljedice tako postavljenog problema«, i odgovara: »samo pasivnost komunističke partije u odnosu na jedan od gorućih problema koji u ovom momentu interesira balkanske narode«. ²⁰

Za iste greške, za austromarksizam u pristupu makedonskom nacionalnom pitanju, Manuilski je tom prilikom kritizirao i grčke komuniste. On kaže: »Ovim tipom grešaka može se okarakterizirati i pozicija naših grčkih drugova u makedonskom pitanju. Prije nekoliko mjeseci Izvršni odbor BKF, pred opasnošću oružanog konflikta na Balkanu, prihvatio je Manifest u kome se poziva balkanski proletarijat da se založi za nezavisnost Makedonije. Grčka partija ne samo da nije objavila taj Manifest već je poslala i motiviran protest protiv toga što je Izvršni komitet BKF prihvatio taj dokument. Gdje treba tražiti korijen takvog raspoloženja?« pita referent i odgovara: »Bez sumnje u ostacima gledanja koje je svojedobno jako propagirala austrijska škola.« ²¹

Poslije žive diskusije Peti kongres Kominterne dao je potpunu podršku odlukama Šeste konferencije BKF u vezi s makedonskim problemima. U rezoluciji se ističe da je makedonsko pitanje desetljećima bilo među balkanskim narodima izvor krvavih sukoba, kojima su se uvijek koristile imperijalističke snage za miješanje u balkanske prilike.

¹⁹ Пятый Всемирный Конгресс Коммунистического интернационала, 17 июня 8 июля 1924. Стенографический отчет. Часть I, Москва 1925, стр. 592/93.

²⁰ Isto, str. 597.

²¹ Isto, str. 597/98.

Ističući, zatim, da se nasuprot zavojevačkim aspiracijama susjednih buržoazija makedonsko stanovništvo uvijek borilo za svoju autonomiju i nezavisnost, u rezoluciji se kaže:

»Podjela Makedonije između Jugoslavije, Grčke i Bugarske još više je pojačala težnje makedonskog naroda u svim dijelovima njegove opljačkane domovine za stvaranje ujedinjene i nezavisne Makedonije.«²² Dalje se u rezoluciji Kongresa ističe da revolucionarna borba makedonskog naroda za nacionalno i socijalno oslobođenje može uspjeti samo ako se vodi u suradnji s revolucionarnim radnicima i seljacima u svakoj balkanskoj zemlji.

Navodeći u vezi s tim dužnost komunističkih partija na Balkanu da se potpuno angažiraju za realizaciju revolucionarnog i internacionalnog zadatka, u rezoluciji se precizira:

»Komunističke partije Balkana i Balkanska komunistička federacija dužne su energično da podrže nacionalno-revolucionarni pokret ugnjetenih naroda Makedonije i Trakije za stvaranje nezavisnih republika.«²³

Peti kongres Kominterne dotakao se makedonskog problema i u rezoluciji o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji. U toj rezoluciji KPJ se zadužuje da se založi za realizaciju parole o samoodređenju čija je poanta bila: »izdvajanje Hrvatske, Slovenije i Makedonije iz sastava Jugoslavije, i stvaranje nezavisnih republika.«²⁴

Treba istaći da se u pogledu Jugoslavije Kominternu nije zalagala samo za njeno razbijanje na sastavne dijelove. Ona je bila za eliminiranje i ostalih rezultata koji su proizlazili iz odluka Mirovne konferencije u Parizu. Na primjer, zahtjev o izdvajanju makedonskog dijela iz Jugoslavije u samostalnu republiku ni u kom slučaju nije značio organiziranje makedonske republike samo na tome dijelu Makedonije već ujedinjenje sva tri dijela u jedinstvenu državu s republikanskim oblicima upravljanja. O tome rezolucija Petog kongresa Kominterne izričito kaže:

»Parole za autonomiju raznih dijelova Makedonije i Trakije u sastavu bilo koje buržoaske države, umjetno stvorene Severskim ugovorom o miru i ostalim ugovorima, moraju se odbaciti kao oportunističke. One vode ka pogađanju bogatih slojeva makedonskog i trakijskog stanovništva s vladajućim klasama i ka daljnjem socijalnom i nacionalnom porobljavanju makedonskih i trakijskih siromašnih masa.«²⁵

Iz ovoga što je do sada rečeno o odnosu Kominterne prema makedonskom nacionalno-revolucionarnom pokretu može se slobodno zaključiti da je razmatranje makedonskog problema na Petom kongresu Kominterne dostiglo kulminaciju. Razlozi za to sasvim su jednostavni. U tom periodu

²² Никола Чингоски, Коминтерна и македонското прашање од 1919–1924. *Pogledi*, br. 4–5, Skopje 1969, str. 63–64.

²³ Isto, str. 64.

²⁴ Istoriski arhiv KPJ, tom II, 1949 god., str. 420/21.

²⁵ Nikola Čingoski, cit. članak, str. 65. Za razliku od Kominterne, sovjetska vlada, prema objavljenoj Deklaraciji od 12. VIII 1924. god. u Londonu, nije se zalagala za razbijanje Jugoslavije. Ona je bila za to da se Jugoslavija organizira na federativnom principu jer je samo tako, isticalo se u Deklaraciji sovjetske vlade, mogla da eliminiira kriznu situaciju. Nota Sovjetske Rusije o Balkanu. Federalizam je u interesu svih balkanskih naroda. *Okovani Radnik*, god. I, br. 1, od 24. VIII 1924. god., str. 4.

organizacija Todora Aleksandrova predstavlja faktor o čijem se držanju mora voditi računa i koji vrijedi pridobiti. Poslije rujna 1924. god., kad je ta organizacija praktično bila razbijena, makedonski faktor gubi ono značenje kao revolucionaran subjekt u međubalkanskim i međunarodnim odnosima kakvo je dotad imao. Nastupa period u kome će se makedonsko nacionalno pitanje sve više pomicati naviše na spisku aktualnih problema koji su zahtijevali pažnju i angažiranje. Razumije se, makedonsko nacionalno pitanje i dalje će biti u sferi interesa Kominterne. Jednostavno zbog svoje važnosti ono se nije moglo ignorirati. Ali, ono će se odsad više razmatrati principijelno i u vezi s aktualnim rješavanjem nacionalnog pitanja na Balkanu i posebno u Jugoslaviji. I dalje će se posvećivati pažnja makedonskim revolucionarnim snagama, i dalje će se raditi na njihovom ujedinjavanju i mobiliziranju, i dalje će se tražiti rješenja i izgrađivanje platforme što odgovaraju autentičnim interesima makedonskog nacionalno-revolucionarnog pokreta. Ali neposredna preokupacija svim time bit će prepuštena Balkanskoj komunističkoj federaciji čiji je zadatak bio da radi na izgrađivanju revolucionarne fronte, na povezivanju i mobilizaciji svih revolucionarnih snaga balkanskih zemalja pod rukovodstvom komunističkih partija.

Balkanska komunistička federacija i makedonsko nacionalno pitanje

Balkanska komunistička federacija, savez komunističkih partija balkanskih zemalja Bugarske, Grčke, Jugoslavije i Rumunjske, osnovana je 15. siječnja 1920. godine na konferenciji u Sofiji. Zapravo to i nije bila nova organizacija. Porijeklo joj je u federaciji balkanskih socijaldemokratskih partija koje su se poslije oktobarske revolucije priključile Trećoj internacionali.

BKF je bila organ Kominterne, točnije organizacijska forma balkanskih komunističkih partija koje su prihvatile program Treće internacionale i postale njeni članovi. Prema tome, programski ciljevi BKF proizlazili su iz programskih zadataka Kominterne za prilike na Balkanu. Razumije se, jedan od generalnih strateških ciljeva BKF bio je »oslobodenje balkanskih naroda« pod rukovodstvom radničke klase, od »svake dominacije«, njihovo »samoodređenje i ujedinjenje u Balkansku sovjetsku socijalističku republiku«.

Jednostavno rečeno, jedna od glavnih preokupacija BKF, uz jačanje komunističkog pokreta, bilo je nacionalno pitanje, a u njegovom središtu, s obzirom na njegovo međunarodno značenje u tome periodu, makedonsko nacionalno pitanje. A to pitanje nije bilo u središtu zanimanja BKF samo zato što je tada bilo posebno značajno za Kominternu, već i zbog njegove historijske i aktualne važnosti za radnički pokret, socijalistički i zatim i komunistički, na Balkanu.

Koliko je nacionalno i posebno makedonsko pitanje privlačilo pažnju BKF dovoljno je da se pogledaju datumi održavanja njenih konferencija, od osnivačke do 1930. godine, pa da se vidi kako je najveći broj održan od 1921. do 1924. godine, sedam od ukupno osam u navedenom vremen-

skom razdoblju. Kao što je poznato, u tom periodu makedonsko nacionalno pitanje jedan je od faktora krize na Balkanu koji je neprestano bio u sferi interesa i Kominternе. Jasno je da tu konstataciju treba promatrati u sklopu međunarodnih odnosa koji su često oscilirali. Uostalom, to je period u kome je prema tadašnjim ocjenama Kominternе dolazilo do sve oštrijeg konflikta između rada i kapitala, i stvaranja uvjeta za podizanje svjetske socijalističke revolucije, koja je trebalo, smatralo se, da počne na Balkanu, i to gotovo iz Makedonije!

Ma koliko da je tada nacionalno pitanje uopće a posebno makedonsko bilo aktualno, BKF je u početku pri razmatranju toga problema nastojala da mu prida više principijelan karakter. Iz mnogo razloga izbjegavala je da razmatra taj problem na osnovi stvarnosti. Prihvaćajući još na početku ocjenu da na Balkanu predstoji revolucionarni polet masa, tj. podizanje socijalističke revolucije koja će dovesti komunističke partije na vlast, BKF je na svojoj Prvoj konferenciji zaključila da će to u isto vrijeme biti i put za ujedinjenje balkanskih i balkansko-podunavskih naroda u Balkansku ili Balkansko-podunavsku federaciju, a time će se riješiti i nacionalno pitanje jer će se omogućiti ujedinjenje nacionalno podijeljenih naroda!

U principu sve je bilo u redu, ali kakva su bila gledišta predstavnika pojedinih partija o tim problemima i koliko su ona uistinu izražavala jedinstvo pogleda svih članica BKF, drugo je pitanje. Da su članice BKF imale različita gledanja na nacionalno pitanje, odnosno na pitanje koliko treba radnički pokret i socijalistička revolucija da se bave nacionalnim pokretima, pitanjima nacionalnog oslobođenja i ujedinjenja porobljenih naroda, vidi se iz diskusije na Četvrtoj konferenciji federacije, održanoj od 15. do 18. lipnja 1922. god. Prema izvještaju predstavnika KPJ, na jednoj strani u toj diskusiji našli su se Kabakčijev, član BKP, koji je bio za to da se »BKF založi za samoodređenje balkanskih naroda i za njihovo nacionalno oslobođenje i ujedinjenje«, jer bez »rješenja nacionalnog pitanja nije moguć mir na Balkanu i razvitak tih naroda«, i predstavnik Kominternе Miljutin, a na drugoj Milovan Popović, član KPJ i šef delegacije, i Pecopulos, delegat Komunističke partije Grčke. Oni su zastupali mišljenje da ni BKF ni bilo koja komunistička partija ne mogu sebi postaviti za cilj »borbu za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje«. Prema njima, balkanske kompartije napravile bi neoprostive greške kad bi pomagale nacionalnu borbu. Popović je bio za to da se spriječi širenje nacionalističkih sukoba i da se radi na ujedinjavanju širokih radnih masa radnog naroda protiv vladavine buržoazije. Pitanje nacionalnog oslobođenja i ujedinjenja potlačenih naroda riješit će se samo po sebi pobjedom »socijalne revolucije i osnivanjem Balkanske savezne republike«.²⁶

Iako ta diskusija na Četvrtoj konferenciji BKF nije našla odraza, u prihvaćenoj rezoluciji, pokazala je da se više principijelnom diskusijom ne mogu prikrivati pravi problemi nacionalnog pitanja, u prvom redu makedonskog, ni odnosi pojedinih partija prema njemu. Čini se da je ta diskusija počela odmah poslije Četvrte konferencije. Njena je oštrica bila usmjerena prema KPJ. Za sada detalji nisu poznati. Jedino na osnovi

²⁶ Arhiv Radničkog pokreta Jugoslavije, Beograd — Fond Komunistička internacionala 1922/23. Izvještaj delegata 1922.

izvještaja Koste Novakovića s Pete konferencije BKF (održane od 8. do 12. prosinca 1922. godine u Moskvi) podnesenog Drugoj zemaljskoj konferenciji KPJ (održanoj od 9. do 12. svibnja 1923) može se zaključiti da je KPJ bila proglašena »nesposobnom da vodi propagandu u Makedoniji i da se to poverava Balkanskoj federaciji«. ²⁷ U nastavku svoga izvještaja Novaković kaže: »ja na takvu sramotu nisam smio da pristanem. Ja sam imao i onda obavještenja da mi imamo tamo toliko drugova i da mi, ako hoćemo, možemo dovoljno da organiziramo tamo ljude, bar za te propagandističke poslove. To mi možemo u svakom slučaju bolje da izvedemo nego partija van zemlje, i onda smo kazali da se utvrde punktovi gdje će na granici biti u vezi s Bugarskom partijom radi dobivanja i prebacivanja literature i svega ostalog. No, ni to nije učinjeno, nego je odlučeno da Balkanska federacija primi u svoje ruke sve. Naša je Partija i onako slaba, a kad joj otrgnemo Makedoniju onda bi bila još slabija.«

»Mi imamo da se borimo protiv bijelog terora. Što se tiče stanovišta BF o makedonskom pitanju, mi smo se složili s rješenjem drugova Bugara. Ja smatram Bugarsku kao domenu balkanske politike. Što se tiče zajedničke borbe protiv bijelog terora, to imamo da smatramo Makedoniju kao bazu. Ako se pusti propaganda s jedne i druge strane, onda se može vrlo lako da izazove situacija kod tih ljudi koji danas ne znaju kako i što to treba da rade. Mi nikako ne smijemo slabiti Federaciju nego je moramo jačati.« ²⁸

Nisu potrebne nikakve posebne konstatacije o tome da je situacija bila delikatna itd. Izvještaj Novakovićev dovoljno je jasan. Iz njega se vidi da je diskusija o makedonskom nacionalnom pitanju između članica BKF, kako se može pretpostaviti posebno između predstavnika KPJ i BKP, bila u toku i prije Pete konferencije. Može se dopustiti da je ta diskusija počela, ako ne na Četvrtoj konferenciji a ono odmah poslije nje. Svakako, u centru diskusije nalazilo se pitanje rada partijske organizacije, i to u vardarskom dijelu Makedonije. To je period poslije Obznane, kada je Partija u Makedoniji, a i u cijeloj zemlji, u dubokoj ilegalnosti i kada je bila razjedana frakcionarskim borbama uslijed čega su njena aktivnost i utjecaj bili u opadanju. Po svemu se čini da je takva situacija uzeta kao argument da se predloži i donese spomenuta odluka. Iz Novakovićeve izvještaja može se sa sigurnošću izvući još nekoliko konstatacija: da je odbačena sva argumentacija predstavnika KPJ o štetnosti donošenja takve odluke i njihovi prijedlozi o tome što namjeravaju poduzeti u Makedoniji radi oživljavanja rada partijske organizacije; da se usprkos tome što je bilo odlučeno da brigu o radu partijske organizacije u Makedoniji preuzme BKF kao cjelina, zapravo radilo o tome da glavnu riječ ima Bugarska komunistička partija. Novaković kaže: »to mi možemo bolje da izvedemo tako (partijska propaganda, I. K.) nego partija van zemlje«, i da ta odluka omogućuje propagandno nadmetanje dviju partija u tome dijelu Makedonije što bi ih srozalo na nivo buržoaskih nacionalističkih partija.

²⁷ ARPJ Beograd f. KI 1923/29 I. Zapisnik Druge zemaljske konferencije održane od 9. do 12. V 1923, str. 35.

²⁸ Isto, str. 36.

Kakva je bila sudbina te odluke, koliko je ona bila na snazi i tko ju je ukinuo, najvjerojatnije Izvršni odbor Kominterne, za sada nije poznato. Uostalom, ni ona ni ostale odluke s te konferencije nisu objavljene. Jedini pisani trag o odlukama te Konferencije nalazi se u saopćenju organa BKP (t. s.) *Rabotnički vesnik*, koji u svom broju od 29. siječnja 1923. god. prenosi odluku rukovodstva BKP o tome pitanju. U objavljenoj informaciji stoji da je partijski savjet prihvatio »odluke koje je Peta balkanska konferencija donijela« i da su one jako važne za jačanje rada BKF. U točki 2. te odluke izričito stoji:

»Ističući (rukovodstvo BKP, I. K.) odluke Konferencije o podržavanju borbe za nezavisnost i autonomiju balkanskih naroda koji stenju pod nacionalnim i političkim ugnjetavanjem, BKP će svim snagama podržati borbu za autonomiju i nezavisnost naroda koji naseljavaju Makedoniju, Trakiju, Dobrudžu, i svim ostalim balkanskim oblastima u kojima postoji nacionalno ugnjetavanje, i u kojima raste nezadovoljstvo radnih masa kao rezultat politike terora, kulturnog i nacionalnog bespravlja i eksploatacije od vladajućih buržoazija.«²⁹

No, jesu li odluke Pete konferencije BKF objavljene ili nisu, u ovom slučaju i nije bitno. Ono što je važno istaći jest to da je makedonsko revolucionarno pitanje poslije Četvrte konferencije BKF postalo jedno od dominantnih pitanja kojima se bavila ta organizacija balkanskih komunističkih partija kao cjelina, što se vidi iz saopćenja BKP.

U toku 1923. godine, bez imalo pretjerivanja, makedonsko će pitanje postati predominantno u preokupacijama BKF. Uzrok tome bit će događaj u Bugarskoj: obaranje vlade Aleksandra Stamboliskog 9. lipnja 1923. god., ružanski ustanak BKP 1923. god. i sudjelovanje Aleksandrovljeve VMRO na strani reakcije u tim događajima, a prije svega ocjene generalnog sekretara Kominterne Gr. Zinovljeva, »da u ovoj godini počne druga bitka međunarodne revolucije«.³⁰ Sve je to utjecalo da se od 22. do 24. VIII 1923. god. održi prošireni sastanak Izvršnog komiteta BKF, na kome su dominirala pitanja »radničko-seljačke vlade«, taktika jedinstvene fronte u svim balkanskim zemljama, odnos kompartija prema nacionalnim pokretima u balkanskim zemljama itd.

Na tome sastanku IK BKF, uz ostalo, donesene su i takozvane »Druge odluke« koje se odnose na makedonski problem. U njima se, uz ostalo, kaže:

»S obzirom na mogućnost da u skoroj budućnosti izbije ustanak u Makedoniji, a isto tako nacionalno-revolucionarni pokret u Hrvatskoj i u ostalim oblastima Jugoslavije, događaji koji će, s jedne strane, izazvati revolucionarnu krizu u Bugarskoj i Jugoslaviji, i rat među njima, smatra se za potrebno da bugarska i jugoslavenska kompartija, odnosno njihovi CK, najpažljivije prouče situaciju i bliže perspektive, da strogo prate razvoj događaja i da još sada odrede svoje odnose prema ustanku u Ma-

²⁹ Българската комунистическа партия в резолюции и решения на конгреските, конференциите и пленумите на ЦК, том II, 1919–1923. Второ допълнено издание София 1957, стр. 299.

³⁰ *Косев Димитър*, Положението в България и пробьметът за курса на БКП след септемврииското въстание 1923 год. (до април 1925). Известия на Българското историческо дружество, knj. XXVII, Sofija 1970, str. 149.

kedoniji i prema nacionalno-revolucionarnim pokretima uopće u Jugoslaviji, zbog opasnosti rata između Bugarske i Jugoslavije i zbog mogućnosti nastanka velike revolucionarne krize među njima i na Balkanu.«

»S obzirom na sadašnji užasni teror u Makedoniji, jugoslavenska kompartija mora raskrinkati taj teror, i na javnim skupovima i u štampi, i podržavati nacionalno-revolucionarni pokret u Makedoniji. Jugoslavenska kompartija u svim značajnim centrima u Makedoniji treba da osnuje partijske organizacije i uopće da pojača djelovanje Partije u toj provinciji.«³¹

Kao što se vidi, odluke IK BKF jednako zadužuju KPJ i BKP da usredotoče svoju pažnju na međunarodne odnose na Balkanu na koje je utjecalo neriješeno nacionalno pitanje, na nacionalno-revolucionarne pokrete porobljenih naroda u Jugoslaviji i posebno na makedonski nacionalno-revolucionarni pokret. Ali odmah pada u oči da odluka BKF, točnije njegov Izvršnog komiteta, nije dosljedna. Ona se ne odnosi na cijelu Makedoniju već samo na njen vardarski dio u Kraljevini Jugoslaviji. To je još jedan element za analizu pristupa i odnosa članica BKF prema nacionalnom pitanju uopće i posebno makedonskom.

Kao što je već rečeno, u drugoj polovici 1923. godine počeli su razgovori između predstavnika Kominterne i predstavnika makedonskoga revolucionarnog pokreta. U tom periodu, vjerojatno u studenom 1923. god., održana je Šesta konferencija BKF u Berlinu. I na toj konferenciji makedonsko je pitanje u centru pažnje, rekli bismo kao nikad dotle. Na žalost, sadašnje naše znanje još ne može da pruži potpuniju informaciju o toj Konferenciji. Zna se samo da je na njoj referat o nacionalnom pitanju na Balkanu podnio Vasil Kolarov. Prema do sada objavljenim fragmentima, Kolarov je u vezi s makedonskim nacionalnim problemom rekao: »Bugarska zahtijeva da se riješi nacionalno pitanje izvan njenih granica, u zemljama koje je okružuju, u kojima je dio stanovništva bugarski, tj. u Makedoniji, dijelu Dobrudže, isto tako i u Trakiji. Međutim, od svih tih pitanja, najvažnije je i s međunarodnog stanovišta igra najveću ulogu makedonsko pitanje.«³²

Analizirajući dalje u svom izlaganju bit makedonskog problema, razumije se s gledišta bugarskih komunista, Kolarov je nabacio tezu, s obzirom na međunarodnu važnost makedonskog pitanja, da »Bugari, Turci, Grci, Albanci, a čini mi se da to isto mogu da tvrdim i za Srbe«, prihvaćaju da stvore posebnu novu naciju koja će raspolagati svojim teritorijem i biti »nezavisna od svake tuđe sile«.

Zatim je Kolarov analizirao situaciju u kojoj se u tome momentu nalazio makedonski nacionalno-revolucionarni pokret, ističući njegovu podvojenost na nacionalistički dio, koji je išao s bugarskom vladom, i lijevo progresivni za koji se založio da se podrži. Zaključio je: »S gledišta Balkanske federacije makedonsko pitanje ne može biti drukčije riješeno osim u Balkanskoj federaciji.«³³

³¹ Isto, str. 194.

³² Isto.

³³ Isto, str. 159.

Kolarovljev referat do sada nije objavljen. Citirani fragmenti ne omogućuju da se objektivnije analiziraju njegova gledišta pa čak ni da se sagledaju. Slika postaje nešto jasnija kad se pročita Kolarovljev članak objavljen 1924. god. u *Komunističkoj internacionali*. Određujući zadatke balkanskom komunističkom pokretu u makedonskom pitanju, u tom članku, uz ostalo, Kolarov piše:

»Balkanske komunističke partije, podržavajući makedonski nacionalno-revolucionarni pokret, olakšavaju, proširuju i jačaju svoju borbu protiv imperijalističke buržoazije. Jedna od njihovih važnijih obaveza jest, u zavisnosti od uvjeta, da pronadu pravi oblik suradnje s masovnim nacionalnim organizacijama. Za njih je isto tako ne manje važno da odbiju sve pokušaje buržoazije, bez obzira iz koje balkanske zemlje dolazile, mada i u skrivenoj formi, da pridobiju rukovodeće organe makedonskog nacionalnog pokreta i da ih iskoriste za svoje kontrarevolucionarne ciljeve.«³⁴

Bez sumnje, gledišta izložena u tome članku ista su kao i u njegovom referatu to više što su sadržana i u prihvaćenoj rezoluciji.

Kako je tekla diskusija na Šestoj konferenciji BKF za sada nije moguće kazati. Je li dolazilo do konfrontacije gledišta kao na ranijim konferencijama, ili je sve prošlo glatko, jednoglasnim prihvaćanjem predložene rezolucije, treba tek da bude predmet daljnjih istraživanja. U svakom slučaju, iako nije bilo diskusije, iako je sve prošlo glatko, nema nikakvog opravdanja da se smatra kako je to izražavalo jedinstvo gledišta. Dovoljno je podsjetiti na izlaganja Manuilskog na Petom kongresu Kominterne, a zatim i na diskusiju, pa da se zaključi da je divergentnost gledišta i dalje ostala.

Naravno, sve to ne može da umanji važnost odluke Šeste konferencije BKF o makedonskom nacionalno-revolucionarnom pokretu. Kolika je važnost tim odlukama pridavana svjedoči odluka Petog kongresa Kominterne, da dokumente Šeste konferencije BKF prihvati kao akte Kongresa. Rezolucija o »Makedonskom i Trakijskom pitanju« našoj je historiografiji poznata. Na Trećoj zemaljskoj konferenciji KPJ u prosincu 1923. godine u Beogradu ona je prihvaćena kao dokumenat KPJ.³⁵

U rezoluciji se govori o strateškom značenju Makedonije na Balkanu i interesu vladanja nad njom, o nacionalnom sastavu makedonskog naroda. U tom pogledu rezolucija sadrži gledišta iz referata Vasila Kolarova, koja su zapravo zastupale i balkanske socijaldemokratske partije, a bit im je u tome da su u Makedoniji zastupljene sve nacije ili, kako se kaže, da su »sve narodnosti koje vladaju susjednim zemljama zastupljene u Makedoniji, ali u takvom razmjeru da ni jedna od njih nema apsolutnu većinu«. Zaključak koji je iz toga proizašao jest da u takvim uvjetima, »vladavina ma koje balkanske države nad Makedonijom znači nacionalno

³⁴ Коларов В., Национальный вопрос на Балканах. *Коммунистический интернационал*, br. 3, 1924, str. 128.

³⁵ Istoriski arhiv KPJ, tom II. Kongresi i zemaljske konferencije KPJ 1919—1937. Beograd 1949, str. 74—75.

»porobljavanje većine makedonskog stanovništva i izaziva nacionalnu borbu koju zainteresirane države podržavaju i za svoje osvajačke ciljeve iskorištavaju.«³⁶

U rezoluciji posebnu pažnju zaslužuje točka 2. Dok u prvoj točki dolaze do izražaja socijaldemokratska shvaćanja o karakteru makedonskog naroda, druga točka znači relativno veći napredak u shvaćanju biti makedonskoga nacionalnog subjekta. U njoj se kaže:

»Makedonsko stanovništvo vodilo je dugo godina upornu borbu za svoje nacionalno oslobođenje. Mržnja i razdor između pojedinih makedonskih narodnosti, što su ih buržoazije susjednih zemalja pothranjivale i često su se povećale do istrebljujućih ratova, jesu doduše oslabili borbu protiv zajedničkog neprijatelja, turskog sultana i begova, ali nisu kod makedonskih Slavena mogli uništiti svijest da samo jedna *jedinstvena i autonomna Makedonija* može svim narodnostima obezbijediti pravo i slobodu. Na jačanju te svijesti radila je *Makedonska revolucionarna organizacija*, istinski organizator i vođa revolucionarne borbe makedonskog roblja bez obzira na narodnost. Ta svijest je izbilila na vidjelo u Ilindenskom ustanku (1903) koji je bio prvi pokušaj da se dobije autonomija Makedonije.

Ratovi od 1912/13. i 1914/18, koji su završeni podjelom i ekonomskom propašću Makedonije i njenim novim političkim porobljavanjem, još više su povećali težnje stanovništva za nacionalnom i političkom nezavisnošću. *Jedinstvena i autonomna Makedonija* — sada je lozinka Makedonaca u svim krajevima njihove opustošene domovine. U ime te lozinke oni organiziraju i vode borbu.«

Dalje se govori o pokušajima bugarske buržoazije da iskoristi makedonski revolucionarni pokret u »interesu svojih osvajačkih ciljeva i da ga dovede pod svoj utjecaj. Ali usprkos svim naporima njenih agenata u makedonskoj revolucionarnoj organizaciji, njoj nikad neće poći za rukom da za sebe pridobije simpatije radnih masa makedonskih oblasti i da ih odvrati s puta *samostalne borbe*. Makedonski narod je u prošlosti doživio toliko gorkih iskustava da se više nikada neće podvrći utjecaju svojih bližih i daljih 'prijatelja' i 'zaštitnika'.«³⁷

Rekli smo već da je ta rezolucija BKF prilično kolebljiva u pogledu biti makedonskoga nacionalnog pitanja. U nekim dijelovima ona se uspješno približava njegovoj biti, u drugim opet odstupa i plaća danak buržoaskim i socijaldemokratskim shvaćanjima.

Ali, ono što treba još jednom istaknuti jest to da je ta rezolucija donesena s ciljem da se omogući pridobijanje makedonskoga revolucionarnog pokreta i posebno VMRO Todora Aleksandrova za politiku jedinstvene revolucionarne fronte, za politiku Kominterne, pod rukovodstvom komunista. U njoj su navedeni ciljevi za koje se bori BKF i koji, prema njenim shvaćanjima, jedino mogu obezbijediti »nacionalnu, političku i privrednu« emancipaciju balkanskih naroda, a to je »*zajedničkom borbom*

³⁶ Isto, str. 74.

³⁷ Isto, str. 74—75.

radnika i seljaka svake balkanske zemlje» za »*uspostavljanje radničko-seljačke vlade* i savezom radnih masa sviju balkanskih zemalja u interesu stvaranja federativne balkanske republike«.

Posebno zaslužuje da se istakne onaj dio rezolucije koji ukazuje na to da se za nezavisnost Makedonije u prvom redu moraju boriti makedonski radnici i seljaci; zbog toga oni moraju uzeti vođenje te borbe u svoje ruke, moraju se povezati sa svojom braćom, radnicima i seljacima ostalih balkanskih zemalja i osigurati osnivanje radničko-seljačke vlade u nezavisnoj Makedoniji, koja će ući u sastav federativne balkanske republike, »*dobrovoljni savez nezavisnih balkanskih republika*«.

Osim toga, Šesta konferencija BKF dotakla se makedonskoga nacionalnog pitanja i u onom dijelu rezolucije koji se odnosi na »*problem nacionalnosti u Jugoslaviji*«.

Odluke Šeste konferencije BKF, usprkos principijelnoj, političkoj i idejnoj nedosljednosti, najdalje su otišle ne samo do tada već i za mnogo godina kasnije u pristupu makedonskom nacionalnom pitanju, dajući mu vidno mjesto u prihvaćenim dokumentima. Ta Konferencija BKF najviše se približila biti makedonskoga nacionalnog pitanja, smatrajući makedonski narod ne formalno već istinski kao subjekt koji ima pravo na vlastiti život i individualitet. Prihvaćanje programskih ciljeva ilindenske revolucije u rezoluciji, isticanje protivljenja makedonskog naroda svim pritiscima itd. argument su više za to.

Što se tiče prihvaćanja nerealiziranih programskih ciljeva buržoasko-demokratske revolucije u Makedoniji, kao osnove programske orijentacije — stvaranja autonomne Makedonije i njenog uključanja u buduću balkansku federativnu republiku — motivi su sasvim jasni:

- prihvaćanjem historijskih tradicija jedino se moglo steći povjerenje masa i postići ujedinjenje i mobilizacija makedonskog nacionalno-revolucionarnog pokreta, što u tome periodu i jest najaktualnije;
- odlučno negiranje rezultata prvoga svjetskog rata i Mirovne konferencije u Parizu bilo je najbolji dokaz za to;
- nepostojanje pozitivnih historijskih tradicija da se makedonski problem rješava u granicama novih državnih konstelacija, i što bi takvo rješenje i dalje izazivalo konflikte, itd., bili su jedan od motiva za spomenutu programsku orijentaciju.

Poslije Šeste konferencije, do 1930. god. održane su još dvije konferencije BKF.

Sedma konferencija, devet mjeseci poslije Šeste, u srpnju 1924. god., održana je poslije definitivnog neuspjeha pregovora s Todorom Aleksandrovim. U rezolucijama Konferencije i ovaj put se posebno razmatra makedonsko pitanje, ali uopćeno, kao balkansko pitanje, čije se rješenje može tražiti samo u balkanskim razmjerima. Očigledno je da je na Sedmoj konferenciji pokušano da se nađe nova formula u tretiranju makedonskoga nacionalno-revolucionarnog pitanja. I u tome traženju problemu se više pristupa kao objektu, važnom, značajnom za sređivanje odnosa na Balkanu, ali ipak kao objektu za čije je rješenje potrebno da drugi preuzmu brigu i odgovornost a ne kao do tada.

Osma konferencija BKF, koja je održana 1928. god., tj. poslije pauze od četiri godine, koliko je za sada poznato, posebno se nije bavila makedonskim problemom, već je principijelno razmatrala nacionalno pitanje na Balkanu. Uostalom, u tom periodu pred BKF su se nalazili važniji problemi; jačanje komunističkog pokreta na Balkanu i jačanje suradnje među balkanskim kompartijama.

Iako makedonsko nacionalno pitanje poslije Šeste konferencije BKF, prema dosad dostupnim materijalima, nije više tako aktualno u aktima najvišeg foruma BKF, to ne znači da je nestala i svaka briga te organizacije o njemu. To jednostavno nije bilo moguće. Makedonsko nacionalno pitanje i pokret predstavljali su neuralgičnu točku na Balkanu. Ono je bilo aktualno i u unutrašnjoj i u vanjskoj politici balkanskih zemalja u kojima su se nalazili dijelovi Makedonije. Ono je, prema tome, privlačilo pažnju i komunističkih partija u tim zemljama, a i BKF. Međutim, njeno angažiranje za makedonski problem imalo je sada manje teoretski karakter, što je došlo do izražaja u napisima Georgija Dimitrova, a više praktički. Funkcionari KI i BKF i dalje su ulagali napore da ujedine razbijene snage makedonskoga revolucionarnog pokreta. Kao rezultat toga, u jesen 1925. god. osnovana je VMRO(Ob). Toj organizaciji, njenom djelovanju na terenu u podijeljenoj Makedoniji i u emigraciji, i savladavanju otpora balkanskih partija prema njoj BKF je posvećivala veliku pažnju i zalagala se za nju, od njenog osnivanja 1925. god. nadalje. Bitno je da to zalaganje nije bilo jednostrano. Ono se nije odnosilo samo na organizaciono izgrađivanje VMRO(Ob) već i na programsko definiranje njenih ciljeva, naročito u nacionalnom pogledu. Zahvaljujući takvom angažiranju BKF, VMRO(Ob) je poslije dužeg evolucionog procesa, uvjetovanog drugim faktorima, jasno i kategorički definirala nacionalni identitet makedonskog naroda i njegove programske ciljeve kao samostalnog i ravnopravnog individualiteta na Balkanu.

Promatrajući u cjelini gledišta KI i BKF o makedonskom nacionalno-revolucionarnom pokretu između 1920. i 1930. god., usprkos oscilacijama i odstupanjima, zahvaljujući svojim principijelnim pozicijama o nacionalnom pitanju, one u dale velik prilog upoznavanju biti makedonskog individualiteta. Uplićući se direktno i praktično, naročito u toku 1923/24. godine, u makedonski nacionalno-revolucionarni pokret, lomeći nacionalističke otpore balkanskih kompartija prema njemu, KI i BKF, poslije njene Šeste konferencije, sve preciznije definiraju karakteristike makedonske nacionalnosti i sve točnije razlikuju što je makedonski narod. Treba istaći da se sve to razvijalo u procesu neprekidne evolucije gledišta i shvaćanja u čijem je sazrijevanju najveću ulogu imao makedonski subjekt. Njegova sposobnost da precizno i jasno izloži historiju i ciljeve svojih nacionalno-revolucionarnih borbi i još više jačina i upornost njegove tadašnje borbe utjecali su na upoznavanju biti makedonskoga nacionalnog pitanja u BKF i KI, tj. da nije riječ ni o kakvim Bugarima, Srbima, Grcima ili ostalim narodima, već o posebnom narodu koji ima sve komponente svoje posebnosti, bez obzira na sva nastojanja pretendenta na Makedoniju da te komponente uguše. Krajnji rezultat te evolucije BKF i KI o izgrađivanju, spoznaji i mijenjanju odnosa prema makedonskom

nacionalnom individualitetu izrazit će se u biti kasnije, 1934. god., u poznatoj rezoluciji VMRO(Ob) o samostalnosti makedonske nacije.

Ističući te momente, treba reći da su u tretiranju makedonskoga nacionalnog pitanja, principijelno i politički, duže vremena pozicije KI i BKF bile jednostrane. U središtu njihove pažnje bili su vardarski i egejski dio Makedonije. Naročito se vodilo računa o stanju u vardarskom dijelu Makedonije i o držanju KPJ prema tom pitanju. To je sasvim razumljivo utjecalo i na držanje i pozicije balkanskih kompartija i međunarodnih organizacija komunističkog pokreta prema tome problemu.